

KIRGISTAN

OBLICZA TRANSFORMACJI

Redakcja naukowa
Michał Kuryłowicz
Krystian Pachucki-Włosek

Kirgistan – oblicza transformacji

pod redakcją
Joachima Dieca, Anny Jach,
Michała Kuryłowicza i Jana Brodowskiego

Tom 1

KIRGISTAN – oblicza transformacji

POD REDAKCJĄ

MICHAŁA KURYŁOWICZA I KRYSTIANA PACHUCKIEGO-WŁOSKA

Michał Kuryłowicz
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
ID <https://orcid.org/0000-0002-5041-6683>
✉ michal.kurylowicz@uj.edu.pl

Krystian Pachucki-Włosek
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
ID <https://orcid.org/0000-0002-4527-5441>
✉ krystian.pachucki97@gmail.com

© Copyright by individual authors, 2020

Recenzent: prof. dr hab. Grzegorz Mazur

Opracowanie redakcyjne: Marta Kupińska

Projekt okładki: © Ka Klakla

ISBN 978-83-8138-107-9 (druk)
ISBN 978-83-8138-265-6 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381382656>

Na okładce wykorzystano zdjęcie autorstwa E. Żak
(Biszkek, Kirgistan)

Publikacja została dofinansowana ze środków Wydziału Studiów
Międzynarodowych i Politycznych UJ, Instytutu Rosji i Europy
Wschodniej UJ, Instytutu Bliskiego i Dalekiego Wschodu UJ

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

<i>Od redakcji</i>	9
<i>From the Editor</i>	11
Michał Kuryłowicz, Krystian Pachucki-Włosek	
<i>Wprowadzenie</i>	13

I. Polityka

1. Krystian Pachucki-Włosek	
<i>Prezydent i egzekutywa we współczesnym Kirgistanie</i>	25
2. Michał Kuryłowicz	
<i>Parlament i ewolucja systemu partyjnego w Kirgistanie po 2010 roku</i>	43
3. Krystian Pachucki-Włosek	
<i>Oblicze ideowe republiki i polityka historyczna współczesnego Kirgistanu</i>	69

II. Gospodarka

1. Łukasz Rabiasz	
<i>Podstawowe wskaźniki makroekonomiczne Kirgistanu, główne działy gospodarki i polityka ekonomiczna po 2010 roku</i>	85
2. Katarzyna Kosowska	
<i>Kirgistan w pętli energetycznej – problemy z wykorzystaniem potencjału wodnego republiki, tradycyjne i nowe źródła energii</i>	105
3. Patryk Dujka	
<i>Handel międzynarodowy Kirgistanu – najważniejsi partnerzy, kluczowe produkty eksportowe i importowe</i>	123

4. Konstancja Polit
*Migracja zarobkowa z Kirgistanu. Znaczenie gospodarcze
i polityczne kirgiskich gagarbaiterów*143

III. Społeczeństwo

1. Paweł Panasiuk
Panorama społeczna Kirgistanu169
2. Elżbieta Żak
*Tożsamość państwowa czy komunikacja międzykulturowa?
Problemy językowe we współczesnym Kirgistanie*185
3. Daria Saprynskaja, Iwan Sokołowski
Islam w Kirgistanie207
4. Barbara Tomków
*Polityka w zakresie równości płci i pozycja kobiety
we współczesnym Kirgistanie*227
5. Michał Kuryłowicz
Edukacja i polityka edukacyjna współczesnego Kirgistanu245
6. Bartosz Oleszko-Pyka
*Dziennikarstwo internetowe oraz media społecznościowe
w Kirgistanie – znaczenie oraz społeczna odpowiedzialność*.....271

IV. Kirgistan na arenie międzynarodowej

1. Michał Lubina
*Po pierwsze Rosja. Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa
Kirgistanu wobec nowych wyzwań na obszarze eurazjatyckim*287
2. Sebastian Torłop
*„Mała Wielka Gra” – Kirgistan pomiędzy Federacją Rosyjską
a USA w aspekcie militarnym*.....311
3. Paweł Panasiuk
Kirgistan – stosunki z sąsiadami w regionie Azji Centralnej.....329
4. Kinga Osierda
Tureckie soft power w Kirgistanie343

Zakończenie

Elżbieta Żak <i>Odiedziny w „nieucywilizowanej” przestrzeni</i>	361
Biogramy	367
Indeks nazwisk.....	371

DARIA SAPRYNSKAJA

IWAN SOKOŁOWSKIJ

3. Islam w Kirgistanie

ABSTRACT

Islam in modern Kyrgyzstan

Islam in modern Kyrgyzstan is experiencing a revival, associated with a dynamic increase in the number of people declaring themselves as Muslims, the increase in the number of Islamic temples and the expansion of the appropriate organizational structure. It is true that the constitution of the republic defines Kyrgyzstan as a secular state, nevertheless, Islamic religion is increasingly becoming an integral component of social life, while being at the same time an element of ethnic and national identity. The article shows the panorama of Islamic religious life in the republic and the religious organizations operating there: both those legal and those recognized as extremist.

Keywords: Kyrgyzstan, Islam, Islamic renaissance, Islamization

Резюме

Ислам в Кыргызстане сегодня

Ислам в современном Кыргызстане переживает бурный процесс возрождения, связанный с динамическим ростом численности людей, декларирующих как верующие мусульмане, приростом количества мечетей и расширением организационной структуры. Несмотря на то, что конституция страны объявляет Кыргызстан светским государством, именно ислам

все больше становится неотъемлемым компонентом общественной жизни, являясь одновременно элементом этнической и национальной идентичности. Статья рисует картину исламской религиозной жизни в республике, описывает функционирующие там исламские организации, в том числе и нелегальные.

Ключевые слова: Кыргызстан, ислам, исламский ренессанс, исламизация

Rys historyczny. Islam w Kirgistanie

Współczesny Kirgistan, podobnie jak inne kraje Azji Centralnej, przeżywa odrodzenie islamskie, wyrażające się w ogólnym trendzie islamizacji społeczeństwa, zwiększania się liczby wierzących i obiektów kultu, wreszcie wzmocnienia procesów integracyjnych ze światem islamskim. Z powyższej konstatacji można wysnuć błędny wniosek o podobieństwie tradycji muzułmańskiej w Kirgistanie i pozostałych krajach regionu. Niezależnie od tego, że większość muzułmanów w Azji Centralnej to sunnici szkoły hanafickiej, islam w Kirgistanie, podobnie jak i w Kazachstanie, przyjął się stosunkowo późno, zachowując i wchłaniając jednocześnie wierzenia i tradycje miejscowe. Od momentu swej ekspansji w Azji Centralnej, co miało miejsce na skutek arabskiego podboju pod wodzą Kutajby Ibn Muslima w VII w.¹, islam stał się jedną z przyczyn utrzymującej się do chwili obecnej polaryzacji regionu. Południe kraju, skupione wokół przedgórzy Kotliny Fergańskiej (jego centrum stanowi miasto Osz), to jeden z obszarów najwcze-

 1 Kutajba Ibn Muslim – namiestnik Chorasanu w latach 704-715, w okresie rządów dynastii Umajjadów. Rozpoczął arabski podbój Azji Centralnej, skutkiem którego było rozprzestrzenienie się islamu w regionie. Arabskie podboje w okresie rządów dynastii Umajjadów objęły terytoria do Tałasu na północy i do Kaszgaru na wschodzie regionu.

śniej zislamizowanych, podczas gdy część północna współczesnego Kirgistanu dłużej pozostawała przy wierzeniach miejscowych. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy była różnica w sposobie gospodarowania. Południe, czyli region, w którym przeważał osiadły tryb życia, o dużym udziale procentowym ludności uzbeckiej, kontrastowało z północą, będącą obszarem zamieszkiwanym głównie przez nomadów. Stąd też na południu islam został poddany wpływowi uzbeckich *mufti*, a zakorzenił się dzięki bractwom sufickim (jasawija, nakszbandija, iszkija i in.), natomiast na północy islam podążał za tradycją synkretyczną, łącząc w sobie w większym stopniu lokalną obrzędowość i praktyki islamskie. Do rozprzestrzenienia mahometanizmu wśród Kirgizów przyczyniło się podporządkowanie plemion kirgiskich Chanatowi Kokandzkiemu – co zaowocowało wsparciem dla religii muzułmańskiej ze strony *manapów* (arystokracji rodowej na północy) – bliskość islamskiego w większości regionu Sinciangu, a także sprzeciw wobec narastającej ekspansji rosyjskiej. Islam, jako narzędzie walki politycznej w Azji Centralnej, wykorzystywany był później także przez ugrupowanie basmaczy, znajdujących sojuszników także pośród Kirgizów. Przed nadejściem epoki sowieckiej mahometanizm pojawiał się jako sposób samoidentyfikacji, rozdzielając tym samym ludność pod względem wyznawanej religii, co odzwierciedlało się w zaistnieniu takiej kategorii jak *inorodcy* (*инородцы* – „obcy, innowiercy”), wyróżnionej ze względu na przynależność światopoglądową od pozostałej – chrześcijańskiej – części ludności. Natomiast okres władzy radzieckiej znacząco ograniczył rolę wiary w samoidentyfikacji, stopniowo wypierając tożsamość religijną i zamieniając ją na państwową.

Współczesny Kirgistan to w świetle konstytucji republiki państwo świeckie, w którym osoby duchowne oraz działacze religijni nie mają prawa ingerencji w kwestie zastrzeżone dla organów państwowych (Конституция Кыргызской Республики). Zapis ten jest tożsamy z regulacjami obowiązującymi we wszystkich

krajach na przestrzeni poradzieckiej, co jednakże nie oznacza osłabienia roli religii na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw. Wiara, stanowiąc obecnie jedną z możliwości określania własnej tożsamości, wyparła albo w znacznym stopniu ograniczyła identyfikację obywatelską zaszczerpioną przez ateistycznie nastawione państwo radzieckie. Zauważalny jest wzrost znaczenia instytucji religijnych w stosunkach społecznych, politycznych i gospodarczych. W Republice Kirgiskiej religia, i to właśnie islamska, staje się w coraz większym stopniu nieodłącznym komponentem życia społecznego, będąc jednocześnie elementem tożsamości etnicznej i narodowej. Według różnych szacunków we współczesnym Kirgistanie ponad 85% ludności stanowią muzułmanie. Zalicza się do nich zdecydowaną większość etnicznych Kirgizów, Kazachów, Ujgurów czy Uzbeków. Dynamika przyrostu liczebnego nowych adeptów wiary islamskiej zauważalna jest w odniesieniu do rosnącej w republice liczby meczetów, instytucji islamskich i innych wskaźników. Warto jednak podkreślić, iż w danych udostępnianych przez państwowe urzędy statystyczne brakuje dokładnej liczby samych wierzących. Statystyki operują najczęściej wyrażeniem procentowego udziału wyznawców islamu względem liczebności całego kraju. Dzieje się tak z uwagi na fakt, iż obywatele nie są zobowiązani do deklarowania swojej przynależności religijnej, zatem większość wspólnot wyznaniowych nie prowadzi rejestru swoich członków.

Islam w cyfrach

W ogólnej liczbie ludności kraju, wynoszącej 6 294 587 mieszkańców, największy odsetek reprezentują Kirgizi – 73,5%, Uzbekcy zajmują drugie miejsce – 14,7%, natomiast Rosjanie są na trzeciej pozycji, stanowiąc 5,5% obywateli republiki. W Kirgistanie mieszkają także inne narody przynależące do tureckiej grupy językowej,

pośród nich: Kazachowie, Turkmeni, Ujgurzy, Tatarzy. Etnosy te w przewadze praktykują islam w jego odmianie sunnickim, podczas gdy chrześcijaństwo w obrządku prawosławnym wyznają Rosjanie, Ukraińcy oraz Białorusini. Obecne są również inne religie, takie jak katolicyzm, buddyzm czy judaizm. Rozgraniczenie tożsamości wymienionych wyżej grup etnicznych odbywa się dzisiaj w znacznej mierze na podstawie kryteriów etniczno-religijnych. Można zatem mówić o istnieniu muzułmanów-Uzbeków, muzułmanów-Kirgizów oraz innych wyznawców, którzy identyfikują się w opozycji do islamu (na przykład prawosławnych Rosjan). Pod wieloma względami sytuacja ta zbiega się z uformowaną jeszcze w czasach Imperium Rosyjskiego samoidentyfikacją uwarunkowaną przynależnością wyznaniową. Podział taki sugeruje potencjalnemu, postronnemu obserwatorowi obraz krajów azjatyckich jako muzułmańskich, stawianych w jednym szeregu z Arabami, Persami, Turkami i innymi narodami islamskimi.

Religia	Liczba wiernych	% ogólnej liczby ludności
Islam	5 587 556	88
Chrześcijaństwo	730 192	12
Osoby areligijne i ateiści	25 398	0,004
Tradycyjne wierzenia	6 349	0

Źródło: Pew Research Center (2012), *The Global Religious Landscape*.

Istotnym aspektem pozwalającym wyciągnąć wniosek o wzroście znaczenia islamu w Kirgistanie jest zwiększenie liczby miejsc kultu. Do 2014 roku oficjalnie zarejestrowane były w tym państwie 2362 meczety, bezpośrednio wchodzące w strukturę Zarządu Duchowego Muzułmanów Kirgistanu. Skalę zmiany uzmysławia fakt, iż tuż przed rozpadem ZSRR, w 1990 roku, funkcjonowało ich zaledwie 39. Po 2014 roku liczba miejsc kultu nie przestawała rosnąć i do roku 2018 osiągnęła poziom 2647, co – wedle słów przewod-

niczącego Państwowej Komisji ds. Religii Zajyrbeka Ergeszowa – przewyższa liczbę szkół w republice (*В Кыргызстане мечетей...*, 2018). Ponadto do wykazu oficjalnego spisu nie włączono jeszcze około 400 działających meczetów, jak również domów modlitewnych (*namazkana*), których w samym tylko Biszkeku jest ponad 70. Zgodnie z danymi wspomnianej komisji ogólna liczba zarejestrowanych organizacji islamskich w kraju wynosi 2827, włączając w to meczety, medresy, ośrodki, instytuty, fundacje i inne (*В Кыргызстане мечетей...*, 2018). Dla porównania: w Kirgistanie istnieje oficjalnie 379 instytucji chrześcijańskich, wśród których są m.in. świątynie katolickie, prawosławne i luterzańskie (Государственная комиссия по делам религии Кыргызской Республики, 2019). W wymiarze geograficznym południe kraju, w szczególności obwód oszyński, jest o wiele silniej zislamizowane, podczas gdy północ, przy zachowaniu dominacji islamu, posiada więcej ośrodków chrześcijańskich. Wedle danych z 2015 roku w regionie miasta Osz funkcjonowało 990 meczetów i 16 świątyń chrześcijańskich, natomiast w obwodzie czujskim, otaczającym stolicę kraju, na 274 meczety przypadało 156 chrześcijańskich miejsc kultu (Айдаралиев, 2016, s. 113-116).

Zmiana pozycji islamu w republice w znacznej mierze odzwierciedla się w rozwijającej się sieci edukacji religijnej. W okresie radzieckim w Kirgiskiej SRR nie można było zdobyć wyższego wykształcenia islamskiego, tymczasem w roku 2018, zgodnie z danymi Państwowej Komisji ds. Religii, oficjalnie funkcjonowało już 114 islamskich szkół religijnych, w tym 10 uniwersytetów. Nieco inne dane podaje Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, zdaniem którego w Kirgistanie realizują swoją działalność 83 medresy, 8 instytutów islamskich i 2 uniwersytety (*В Кыргызстане 114 исламских...*, 2018). Niemniej jednak zdobycie wykształcenia religijnego, w przeciwieństwie do okresu radzieckiego, jest obecnie istotnym elementem awansu społecznego dla młodzieży kirgiskiej. Wiąże się to z faktem międzynarodowych powiązań religijnych

młodej republiki. Szkoły islamskie w Kirgistanie są sponsorowane, w znacznej mierze, przez partnerów zagranicznych. Turcja, Arabia Saudyjska czy Pakistan dają Kirgizom możliwość uzyskania wyższego wykształcenia, finansują budowę ośrodków muzułmańskich, medres i meczetów.

Ważnym wskaźnikiem, który ilustruje wzrost znaczenia islamu, a zarazem jego szczególną, synkretyczną tradycję w Republice Kirgiskiej, jest popularność pielgrzymowania do miejsc świętych wewnątrz kraju: *mazarów* (*мазар*), *gumbazów* (*гумбаз*), a także *kasietüü zher* (*касаетүү жер*). *Gumbazy* to grobowce, którym oddaje się cześć – co wynika z wciąż silnego wśród Kirgizów kultu przodków. Z kolei w charakterze *mazaru* może występować zarówno pomnik nadgrobnny, jak i źródło wodne, góra, a nawet drzewo. Istotne jest, że *mazar* postrzegany jest powszechnie jako miejsce szczególne, święte. W tradycji arabskiej to pojęcie odnosi się do „obiekту pielgrzymowania, zazwyczaj grobu świętego muzułmańskiego” lub też „miejsca pochówku szahida” (Неря, 1991, s. 151). Wreszcie *kasietüü zher* jest przestrzenią o wyjątkowym oddziaływaniu i sile duchowej. Dzięki popularności bractw sufickich, synkretycznej tradycji i rozprzestrzenieniu się islamu w praktykach codziennych, zazębiających się z powszednimi potrzebami wierzących, pielgrzymowanie do takich „miejsc siły” ma wciąż duże znaczenie dla Kirgizów. Zgodnie z wynikami badań terenowych – prowadzonych w latach 2010-2012 w obwodach: oszyńskim, dżalalabadzkim oraz batkeńskim przez zespół ośrodka kulturalno-badawczego Ajgine (Айгине), przy wsparciu finansowym Fundacji Christensena (Kalifornia, USA) – tylko w południowej części kraju wyodrębniono 400 przestrzeni świętych: elementów przyrodniczych, miejsc związanych z Manasem, historycznych oraz *stricte* islamskich (Гульнара, 2013, s. 6-9). Odprawiane są tam obrzędy i składane ofiary, co – wydawałoby się – jest absolutnie rozbieżne z tradycją islamską, jednakże w żadnym stopniu nie powstrzymuje wierzących od udziału w podobnych pielgrzymkach i praktykach.

Wzrastająca rola islamu w Kirgistanie znajduje wyraz zarówno w wymiarze liczebnym, jak i pod względem jakościowym, biorąc pod uwagę chociażby rosnącą rolę edukacji religijnej. Niemniej jednak islam w Kirgistanie jest tu ściśle związany z tradycją ludową, łączy w sobie zarówno islam „wysoki”, jak i kult przodków czy sakralizację zjawisk przyrody. Tak rozumiany, jest coraz powszechniej akceptowany pośród wierzących Kirgizów.

Prawo i islam

Rola religii jako narzędzia regulacji stosunków społecznych, która w islamie zawiera się w normach szariatu, stała się jedną z przyczyn późnego zwrotu części ludności koczowniczej w stronę tej religii. Dominacja stosowania adatu, czyli prawa zwyczajowego, pozwoliła jej na zachowanie tradycyjnych rytuałów, obrzędowości oraz innych wyróżniających cech islamu na poziomie praktyk życia codziennego w Kirgistanie. Po upadku ZSRR religia, jako jedna ze sfer regulujących stosunki społeczne, zyskała „drugi oddech” również w warstwie prawnej. Otwarcie kraju na wpływy zewnętrzne przyczyniło się jednak do rozprzestrzenienia różnych, również pozaislamskich, idei religijnych i nurtów światopoglądowych. Wspomniana postawa znalazła swój wyraz w warstwie legislacyjnej. Ustawa „O wolności wyznania i organizacjach religijnych w Republice Kirgistanu” z 31 grudnia 2008 roku nr 282 (*Закон Кыргызской Республики...*, 2012) utwierdzała wspomniany pluralizm światopoglądowy. Zgodnie z nią państwo poświadcza niezbywalne „prawo człowieka do wolności wyznania gwarantowane przez Konstytucję Republiki Kirgistanu oraz ratyfikowane przez Republikę umowy międzynarodowe, a także reguluje kwestię sprawowania działalności religijnej, ustala sytuację prawną organizacji religijnych oraz misji zagranicznych organizacji religijnych w Republice Kirgistanu” (*Закон Кыргызской Республики...*, 2012).

Znaczącym momentem w rozwoju regulacji państwowych w odniesieniu do wiary stało się przyjęcie koncepcji Republiki Kirgistanu w sferze religijnej na lata 2014-2020, zgodnie z rozporządzeniem prezydenta kraju z dnia 14 listopada 2014 roku nr 203 (*Указ президента Кыргызской Республики...*, 2014). Podstawowe zadania, jakie ustawodawca postawił przed sobą w ramach współpracy z organizacjami religijnymi, sprowadziły się do usystematyzowania i doskonalenia sprawozdawczości z prowadzonej działalności, rejestrowania nowych obiektów kultu, licencjonowania islamskich instytucji edukacyjnych, zabezpieczenia praw i swobód obywateli w kwestii wyznania, a także zapobiegania możliwym konfliktom na tle międzyetnicznym i międzywyznaniowym oraz rozprzestrzenieniu się nurtów radykalnych.

W tej ostatniej materii państwo faktycznie przejawia dużą aktywność. Jak dotąd w Kirgistanie zakazano działalności 21 organizacji uznanych za ekstremistyczne (*Государственная комиссия по делам религии Кыргызской Республики, 2017*)². W ostatnim czasie znalazł się wśród nich ruch Jakyn-Inkar (*Йакын-Инкар*), co potwierdziła decyzja sądu miasta Biszkek z dnia 15 czerwca 2017 roku. Niemniej jednak Kirgistan, a w szczególności południe kraju, pozostaje miejscem szerzenia się nurtów radykalnych.

Jednym ze sposobów na zdobycie przez podobne idee popularności społecznej jest finansowanie obiektów kultu, przez co ekstremiści zyskują możliwość propagowania własnych haseł. Potwierdza to przykład działalności wahabitów oraz wpływowych

2 Za zakazane zostały uznane: Al-Kaida, Ugrupowanie Taliban, Islamski Ruch Wschodniego Turkiestanu, Partia Pracujących Kurdystanu (Kongra-Gel), Organizacja Wyzwolenia Turkiestanu Wschodniego, Hizb-ut Tahrir, Grupa Dżichadu, Islamska Partia Turkiestanu (Islamski Ruch Uzbekistanu), Kościół Zjednoczenia (Sekta Moona), Żaiszul Mahdi, Jund Al-Khalifah, Ansarullah, Takfir wal-Hijra, Akromija, ISIS, Organizacja A. Tichomirowa – Saida Buriackiego, Djahbat An-Nasr, Imam Bukhari Jamaat, Oshiklari Jamaat, Liwa At-Tauhid, Jakyn Inkar.

organizacji, takich jak Hizb ut-Tahrir al Islami (*Закон Кыргызской Республики...*, 2005). Pojawiła się ona w latach 90. – przeniknęła z Uzbekistanu, a dokładnie z obwodów fergańskiego, namagańskiego, andiżańskiego i taszkenckiego. Szczególną popularność zyskała wśród Uzbeków, wyrażających poparcie dla swoich rodaków z Uzbekistanu, protestujących przeciwko ówczesnemu przywódcy kraju Islamowi Karimowowi. Hizb ut-Tahrir masowo zaczęła przyciągać uwagę dzięki swym postulatom skierowanym przeciwko funkcjonującym w regionie Azji Centralnej reżimom politycznym, wzywając jednocześnie do odbudowy sprawiedliwego islamskiego stylu życia i państwa islamskiego (kalifatu). Działalność tej organizacji na terenie WNP jest powszechnie zakazana, chociaż w szeregu krajów Europy Zachodniej funkcjonuje ona bez przeszkód. W Kirgistanie do regionów, gdzie rozprzestrzeniają się idee Hizb ut-Tahrir, należą obwód oszyński, w szczególności zaś obszary wokół miast Osz, Kara-Suu, Arawan czy Uzgen. Organizacja ta znajduje również zwolenników w obwodzie dżalalabadzkim, zwłaszcza w stolicy tego regionu oraz wokół miast Bazar-Korgon i Suzak.

Drugą strategią obraną przez ugrupowania radykalne jest rozprzestrzenianie swoich haseł poprzez werbowanie muzułmanów z Kirgistanu, z konsekwencją w postaci ich późniejszej dyslokacji na Bliski Wschód, co czyni ISIS (Państwo Islamskie), organizacja terrorystyczna, której działalność jest zakazana na terenie Republiki Kirgiskiej. Z perspektywy państwa kirgiskiego tworzy to zagrożenie, zwłaszcza w czasie powrotu bojowników do ojczyzny i ich wysiłków na rzecz stworzenia komórki tej organizacji na stałe działającej w kraju. Wedle doniesień medialnych w Kirgistanie w 2019 roku przebywało około 3-5 tys. bojowników Państwa Islamskiego (*Би-Би-Си опубликовала...*, 2019).

Republika Kirgiska, walcząc z działalnością terrorystyczną oraz zmierzając do zapewnienia na swoim terytorium bezpieczeństwa mieszkającym tam przedstawicielom różnych wyznań, wykorzy-

stuje pole współpracy międzynarodowej. Biszkek zaangażowany jest w działalność antyterrorystyczną w ramach takich organizacji jak ONZ, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Należy również do Regionalnego Centrum Antyterrorystycznego Szanghajskej Organizacji Współpracy. Natomiast w kwestii edukacji islamskiej i wymiany kulturalnej, które także pełnią funkcję środków prewencyjnych w walce z ekstremizmem, Kirgistan jest zintegrowany z Organizacją Współpracy Islamskiej, Islamską Organizacją Edukacji, Nauki i Kultury (ISESCO) oraz z TURKSOY (The International Organization of Turkic Culture).

Odrodzenie tradycji muzułmańskiej w Kirgistanie było częścią szerszego trendu społecznego do poszukiwań nowego kościoła tożsamości po upadku ery komunistycznej. Zwiększone zainteresowanie religią sprzyjało również pojawieniu się znaczącej liczby sekt wyznaniowych, przeciwko działalności których występuje Zarząd Duchowy Muzułmanów Kirgistanu (ZDMK). Powstanie tej instytucji w 1993 roku było związane z wyodrębnieniem się kirgiskiego oddziału Zarządu Duchowego Muzułmanów Azji Środkowej i Kazachstanu (Духовное управление мусульман Средней Азии и Казахстана, The Spiritual Administration of the Muslims of Central Asia and Kazakhstan) skupiającego w okresie ZSRR oficjalną hierarchię islamską w regionie, a rezydującego w uzbekim Taszkencie. Głównym *mufti* ZDMK jest dzisiaj Maksatbek aży Toktomuszew (Максатбек ажы Токтомушев), pochodzący z obwodu oszyńskiego. Struktura Zarządu obejmuje zaś: kurułtaj, czyli ogólny zjazd muzułmański, odbywający się co pięć lat; muftijat – zjednoczenie wszystkich placówek islamskich (miejsc kultu oraz szkół) i zgromadzonych w nich wiernych; Radę Ulemów, funkcjonującą w ramach muftijatu, stanowiącą organ skupiający po 25-30 regionalnych przedstawicieli duchowieństwa, do której zadań należy wybór Głównego Muftiego; kazijaty (*казыят*, *кадыят*), czyli regionalne organy ZDMK, obecne w każdym

z obwodów Kirgistanu, na czele których stoi kazi (*казы, кады*); kaptipy (*катып, хатиб*), a zatem organy obecne w każdym rejonie – jednostce podziału administracyjnego Kirgistanu oraz podlegające im meczety, czyli podstawowe komórki zrzeszające wiernych, a zarazem świątynie, na czele których stoi imam (*имам*) (Кабак, Эсенгельдиев, 2011, s. 17).

W procesie instytucjonalizacji islamu w Kirgistanie szczególnie miejsce zajmuje kwestia konfliktów międzyetnicznych i międzywyznaniowych. Po pierwsze w kraju tym są obecne różne odłamy islamu – sunnici, szyici, ismailici, wahabici czy salafici – ponadto funkcjonują inne związki wyznaniowe, takie jak chrześcijaństwo i judaizm. Po drugie islam, biorąc pod uwagę polaryzację regionalną Kirgistanu, a zatem podział kraju na zeświecczoną północ oraz silniej zislamizowane południe, stwarza możliwość rozwoju konfliktów wewnątrz republiki. Czynnikiem dodatkowo pogłębiającym to niebezpieczeństwo jest nakładanie się różnorodności etnicznej na stopień przywiązania do wartości religijnych: południe kraju zamieszkuje znacząca liczba Uzbeków, za którymi stoi długa islamska tradycja. Dlatego pośród przyczyn rzezi oszyńskiej, która miała miejsce w 1990 roku (konflikt powtórzył się w roku 2010) można wymienić również rozprzestrzenianie się ekstremizmu religijnego, powodowane między innymi przez trudności w sferze gospodarczej oraz spory terytorialne między narodami uzbeckim i kirgiskim. Sytuacje konfliktowe rodzące się w środowisku wielowyznaniowym i wieloetnicznym należą do najbardziej radykalnych i niebezpiecznych dla jedności państwowej. Wobec wzrastającej roli islamu jako środka samoidentyfikacji aspekt ten wymaga dodatkowego przekształcenia struktur zarządzających oraz szczególnej kontroli ze strony państwa.

Islam jako nowa tożsamość

Odrodzenie tożsamości islamskiej nie jest jedynie następstwem erozji, a potem rozpadu *pax sovietica*, u jego podstaw leży zestaw problemów i kwestii, z którymi styka się dzisiejsze społeczeństwo kirgiskie. Duże znaczenie ma kryzys zaufania do państwa wśród ludności Kirgistanu, którego przyczyną są między innymi trudności gospodarcze. Kirgizi w sposób wyraźniejszy niż sąsiedzi wyrażają niezadowolenie z jakości struktur rządzących – w republice tej miały miejsce dwie rewolucje (w 2005 i 2010 roku), co unaocznia skalę problemów związanych ze stworzeniem instytucji demokratycznych w kraju. Tem tej sytuacji jest wysoki poziom migracji zarobkowej poza granice kraju, dla wielu mieszkańców Kirgistanu pozostającej jedynym rozwiązaniem ich trudności materialnych. Taki wybór stanowi z kolei konsekwencję wysokiego poziomu bezrobocia, które według danych Ministerstwa Rozwoju Społecznego w 2018 roku objęło 183,4 tys. osób, czyli około 7,2% ludności czynnej zawodowo. Statystyki jednak nie radzą sobie ze skalą bezrobocia ukrytego (Цой, 2018).

Opisane powyżej problemy są katalizatorem wzrostu roli islamu jako środka oparcia dla ludności borykającej się z trudami codzienności. Istotne znaczenie posiadają w tym kontekście zasady funkcjonowania wewnątrz społeczności oraz wsparcie, które płynie dla wierzących od społeczności islamskiej – ummy. Pomoc, co istotne, zapewniana jest nie tylko na poziomie lokalnym, gdy wierni z jednego meczetu udzielają jej sobie nawzajem, ale odzwierciedla się w zasadach zakatu (*закят*) i sadaki (*садака*)³, a także w kontaktach z innymi krajami muzułmańskimi. Wielką rolę

3 Zakat (*закят*) – jeden z filarów islamu, obowiązkowa ofiara na poczet wspólnoty islamskiej (ummy). Sadaka (*садака*) – dobrowolna ofiara, traktowana jest jako przejaw szczodrości i ma na celu przyszłościowe wsparcie działań wewnątrz wspólnoty.

w umocnieniu islamu w krajach Azji Centralnej odgrywają programy sponsoringowe Królestwa Arabii Saudyjskiej czy Turcji. Muzułmańskie zasady stoją również u podstaw współpracy ekonomicznej, co znajduje odzwierciedlenie w rozprzestrzenianiu się islamskiego systemu operacji bankowych. Kierując się prawem szariatu, zgodnie z którym zabronione jest lichwiarstwo, a w konsekwencji procedura pobierania odsetek od czynności finansowych, islamski *banking* wzmacnia więź finansową pomiędzy krajami muzułmańskimi. W Kirgistanie funkcjonują na przykład EkoIslamicBank (ЭкоИсламикБанк), Islamskie Centrum Finansowe (Исламский Финансовый Центр) i inne organizacje. Dodatkowo Arabia Saudyjska określa liczbę osób, którym finansuje odwiedzenie Mekki (*hadżdż*). Zgodnie z informacją Zarządu Duchowego Muzułmanów Kirgistanu w roku 2019 zostały wydzielone środki na odbycie 5510 pielgrzymek – w pięćdziesięcioosobowych grupach – przy czym koszt pojedynczego wyjazdu szacuje się na 3 tys. USD. W 2018 roku Arabia Saudyjska udostępniła 5485 takich miejsc, o wartości 2890 USD każde (16 июля первые..., 2019). Związki kulturowe ze światem turkijskim, w którym główną siłę reprezentuje Republika Turcji, także związane są ze wzmocnieniem roli tożsamości islamskiej. Stąd też dynamicznie rozprzestrzeniły się od początku lat 90. (aż do przewrotu w Turcji w 2016 roku) szkoły powiązane z Fethullahem Gülenem. Wciąż jeszcze działają w Kirgistanie sulejmanowcy (*сулеймановцы*) – wyznawcy sufickiego bractwa Sulejmana, grupy Nurdżular (Нурджулар) – zwolennicy klasycznej koranicznej edukacji, oraz inne protureckie wspólnoty. Podobne instytucje są ośrodkami przyciągającymi młodzież kirgiską, ponieważ oferują szerokie spektrum możliwości samorealizacji, w tym przeprowadzenia się do Turcji. Jednakże z punktu widzenia państwa szkoły tego typu mogą stanowić ośrodki sprzyjające szerzeniu się idei radykalnych. Niemniej jednak gwarancja „lepszego” życia, różnorodne formy wsparcia finansowego, poczucie przynależności do

„potężnej idei” czynią islam w takim kontekście jeszcze bardziej atrakcyjnym.

Zrównanie samoidentyfikacji religijnej z tożsamością obywatelską stwarza zasadniczo nowe rozumienie tego, kim obecnie jest mieszkaniec Kirgistanu. Dynamiczne rozprzestrzenianie się islamu wywołuje zresztą także odwrotną reakcję poszczególnych grup ludności. Dla utrzymania zasady władzy świeckiej w 2018 roku została zainicjowana koncepcja tożsamości obywatelskiej *Кыргыз жараны*. Powstała, aby rozwijać tolerancję, dawać wsparcie dla kulturowej i etnicznej różnorodności, popularyzować samoidentyfikację obywatelską. Projekt ten stworzono z inicjatywy struktur państwowych, ma zaś na celu osłabienie akcentów skoncentrowanych wokół przynależności wyznaniowej bądź etnicznej. Jednym z przykładów akcji przeciwko umocnieniu roli islamu w kraju była uruchomiona w 2016 roku seria reklam ulicznych opatrzonych hasłem *Кайран элим, кайда баратабыз? (Biedny narodzie, dokąd zmierzamy?)*. W Biszkeku zawisły wówczas billboardy z wizerunkami kobiet w tradycyjnych czy też codziennych strojach, a kontrastowała z nimi fotografia kobiet w parandżach (*В Бишкеке появился...*, 2016).

Podsumowując, Kirgistan zanurzony jest z jednej strony w proces formowania i konsolidacji społeczeństwa obywatelskiego, wcielania w życie koncepcji dotyczących samoidentyfikacji obywatelskiej i różnorodności kulturowej. Równoległe jednak do tych zjawisk można obserwować renesans religijny. Islam stopniowo staje się dla Kirgizów znaczącą dźwignią społeczną, zapewniając nowy poziom integracji. Taki stan rzeczy niewątpliwie może być podłożem radykalizacji części społeczeństwa, ale – co istotniejsze – prowadzi do większej dyferencjacji wewnątrz kraju, stwarzając ryzyko pojawienia się konfliktów międzywyznaniowych czy też międzyetnicznych, a także zagrażając zasadzie niepodzielności państwa. W obliczu wzrostu znaczenia pierwiastka religijnego jako czynnika konsolidacji społeczeństwa kirgiskiego tym bardziej

konieczne się staje realne wcielenie w życie koncepcji Republiki Kirgistanu dotyczącej sfery religijnej na lata 2014-2020, a także opracowanie i realizacja szeregu innych programów, ukierunkowanych na łagodzenie napięć międzyetnicznych i międzywyznaniowych.

(przekład z języka rosyjskiego: Elżbieta Żak)

Bibliografia

- Айдаралиев А.А., 2016, *Религиозные объединения, функционирующие в Кыргызской Республике*, „Вестник КРСУ”, т. 16, no. 8.
- Гульнара А. (ред.), 2013, *Святые места Юга Кыргызстана. Природа, Манас, Ислам*, Бишкек.
- Кабак Д., Эсенгельдиев А., 2011, *Свобода вероисповедания в Кыргызской Республике. Обзор правового обеспечения и практики*, [w:] Общественный фонд „Открытая позиция”, Бишкек.
- Культурно-исследовательский центр Айгине, 2013, *Святые места Юга Кыргызстана: Природа, Манас, Ислам*, Бишкек.
- Негря Л.В. (ред.), 1991, *Ислам. Энциклопедический словарь*, Москва.
- Aidaraliev A.A., 2016, *Religioznye obedinenija, funkcionirujushhie v Kyrgyzskoj Respublike*, „Vestnik KRSU”, t. 16, no. 8.
- Gulnara A. (red.), 2013, *Svjatye mesta Ūga Kyrgyzstana. Priroda, Manas, Islam*, Bishkek.
- Kabak D., Ėsengeldiev A., 2011, *Svoboda veroispovedanija v Kyrgyzskoj Respublike. Obzor pravovogo obespechenija i praktiki*, [w:] Obshhestvennyj fond „Otkrytaja pozicija”, Bishkek.
- Kulturno-issledovatel'skij centr Aigine, 2013, *Svjatye mesta Ūga Kyrgyzstana: Priroda, Manas, Islam*, Bishkek.
- Negrja L.V. (red.), 1991, *Islam. Ėnciklopedičeskij slovar*, Moskva.

Źródła internetowe

- Pew Research Center (2012), *The Global Religious Landscape, A Report on the Size and Distribution of the World's Major Religious Groups as of 2010*, online: <https://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/11/2014/01/global-religion-full.pdf> – 10 IX 2020.

- 16 июля первые кыргызские паломники вылетают в Мекку, 2019, 1 VII, online: https://polpred.com/?ns=1&ns_id=3041942 – 4 III 2020.
- Би-Би-Си опубликовала кадры с камеры, найденной на теле убитого бойца ИГИЛ, 2019, 11 I, online: https://24.kg/proisshествija/105870_bi-bi-si_opublikovala_kadryi_skameryi_naydennoy_natele_ubitogo_boevika_igil/ – 4 III 2020.
- В Бишкеке появился баннер, на котором изображены женщины в национальных и мусульманских одеждах. А внизу надпись. „Кайран элим, кайда баратабыз?“, 2016, 14 VII, online: <https://ru.sputnik.kg/society/20160713/1027634490.html> – 4 III 2020.
- В Кыргызстане 114 исламских учебных заведений. Из них только одно имеет лицензию Министерства образования, 2018, 27 III, online: <http://bilim.akipress.org/ru/news:1439169> – 4 III 2020.
- В Кыргызстане мечетей больше, чем общеобразовательных школ, 2018, 8 IX, online: https://24.kg/obschestvo/95401_vkirygizstane_mechetey_bolshe_chem_obscheobrazovatelnyih_shkol/ – 4 III 2020.
- Власти Киргизии назвали количество мигрантов в России, 2018, 14 IX, online: „Interfax“, <https://www.interfax.ru/russia/629250> – 4 III 2020.
- Государственная комиссия по делам религии Кыргызской Республики, 2017, *Список организаций, деятельность которых запрещена на территории КР*, online: http://www.religion.gov.kg/ru/religion_organization/blocked – 4 III 2020.
- Государственная комиссия по делам религии Кыргызской Республики, 2019, *Христианские организации КР*, online: http://www.religion.gov.kg/ru/religion_organization/registered/%D1%81hristian – 4 III 2020.
- Закон Кыргызской Республики от 17 августа 2005 года „О противодействии экстремистской деятельности“, 2005, online: <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/1cf45c06be74dde8d7f4a3842c6e721b67abc55a.pdf> – 6 III 2020.
- Закон Кыргызской Республики от 31 декабря 2008 года „О свободе вероисповедания и религиозных организациях в Кыргызской Республике“, 2012, online: <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/2c953645db66f1e1e477a011595a18f400de0e17.pdf> – 7 III 2020.
- Конституция Кыргызской Республики, online: <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/7616884afaa8555e0120c7e45ba993782aa4f5ae.pdf> – 4 III 2020.

- Указ Президента Кыргызской Республики от 14 ноября 2014 года „О Концепции государственной политики Кыргызской”, 2014, online: <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/3a9f7669695ae1ee4c58047c7760111cf48c32e8.pdf> – 4 III 2020.
- Цой А., 2018, В Кыргызстане почти 184 тыс. человек являются безработными, 7 V, online: <https://knews.kg/2018/05/07/v-kyrgyzstanepochti-184-tys-chelovek-yavlyayutsya-bezrabortnymi/> – 2 III 2020.
- 16 ijulja pervye kyrgyzskie palomniki vyletajut v Mekku, 2019, 1 VII, online: https://polpred.com/?ns=1&ns_id=3041942 – 4 III 2020.
- Bi-Bi-Si opublikovala kadry s kamery, najjdennoj na tele ubitogo bojica IGL, 2019, 11 I, online: https://24.kg/proisshestvija/105870_bi-bi-si_opublikovala_kadryi_skameryi_naydennoj_natele_ubitogo_boevika_igil/ – 4 III 2020.
- V Bishkeke pojavilsja banner, na kotorom izobrazheny zhenshhiny v nacionalnykh i musulmanskih odezhdakh. A vnizu nadpis. „Kajjran ehlim, kajjda baratabyz?”, 2016, 14 VII, online: <https://ru.sputnik.kg/society/20160713/1027634490.html> – 4 III 2020.
- V Kyrgyzstane 114 islamskikh uchebnykh zavedenij. Iz nikh tolko odno imeet licenziju Ministerstva obrazovanija, 2018, 27 III, online: <http://bilim.akipress.org.org/ru/news:1439169> – 4 III 2020.
- V Kyrgyzstane mechetej bolshe, chem obshheobrazovatelnykh shkol, 2018, 8 IX, online: https://24.kg/obschestvo/95401_vkiryrgyzstane_mechetej_bolshe_chem_obscheobrazovatelnyih_shkol/ – 4 III 2020.
- Vlasti Kirgizii nazvali kolichestvo migrantov v Rossii, 2018, 14 IX, online: „Interfax”, <https://www.interfax.ru/russia/629250> – 4 III 2020.
- Gosudarstvennaja komissija po delam religii Kyrgyzskoj Respubliki, 2017, Spisok organizacij, dejatelnost kotorykh zapreshhena na territorii KR, online: http://www.religion.gov.kg/ru/religion_organization/blocked – 4 III 2020.
- Gosudarstvennaja komissija po delam religii Kyrgyzskoj Respubliki, 2019, Hristianskie organizacii KR, online: http://www.religion.gov.kg/ru/religion_organization/registered/%D1%81hristian – 4 III 2020.
- Zakon Kyrgyzskoj Respubliki ot 17 avgusta 2005 goda „O protivodejstvii ehkstremskoj dejatelnosti”, 2005, online: <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/1cf45c06be74dde8d7f4a3842c6e721b67abc55a.pdf> – 6 III 2020.
- Zakon Kyrgyzskoj Respubliki ot 31 dekabrja 2008 goda „O svobode veropovedanija i religioznykh organizacijakh v Kyrgyzskoj Respublike”,

2012, online: <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/2c953645db66f1e1e477a011595a18f400de0e17.pdf> – 7 III 2020.

Konstitucija Kyrgyzskojj Respubliki, online: <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/7616884afaa8555e0120c7e45ba993782aa4f5ae.pdf> – 4 III 2020.

Ukaz Prezidenta Kyrgyzskojj Respubliki ot 14 nojabrja 2014 goda „O koncepcii gosudarstvennoj politiki Kyrgyzskojj”, 2014, online: <http://religion.gov.kg/storage/uploads/file/3a9f7669695ae1ee4c58047c7760111cf48c32e8.pdf> – 4 III 2020.

Cojj E., 2018, *V Kyrgyzstane pochti 184 tys. chelovek javljajutsja bezrobotnymi*, 7 V, online: <https://knews.kg/2018/05/07/v-kyrgyzstane-pochti-184-tys-chelovek-yavlyayutsya-bezrobotnymi/> – 2 III 2020.

Kirgistan, niewielka centralnoazjatycka republika, od trzydziestu lat zмага się z trudem niepodległości. Ten górski kraj, stanowiący niegdyś odległe peryferie Związku Radzieckiego, dzisiaj pod wieloma względami jest inspirującym demokratycznym wyjątkiem na tle państw regionu. Mimo to w procesie formowania nowoczesnego państwa, zintegrowanego z gospodarką światową organizmu ekonomicznego czy otwartego społeczeństwa, młoda republika kirgiska styka się z podobnymi trudnościami, co jej poradzieccy sąsiedzi. Nie zawsze radzi sobie z nimi lepiej, niewątpliwie natomiast czyni to w sposób bardziej otwarty.

Kirgiska transformacja jest intrygująca pod wieloma względami. Poza rzucającym się w oczy aspektem politycznym otwartość zachodzących w republice zmian umożliwia śledzenie innych istotnych przemian: gospodarczych, społecznych czy kulturowych, a także dokonywanych przez republikę wyborów międzynarodowych. Kirgistan niekoniecznie osiąga spektakularne sukcesy na tych polach, niemniej jednak dylematy rozwoju, stojące przed nim, w znacznej mierze są również problemami jego sąsiadów. Zasobniejsze w surowce i pozornie stabilniejsze Kazachstan czy Uzbekistan niechętnie jednak te problemy komunikują. Dlatego też analiza wydarzeń i procesów zachodzących w Kirgistanie pozwala na ukazanie szerszego kontekstu regionalnego i swoiste „odkodowanie” tamtejszej rzeczywistości.

Ze wstępu

<https://akademicka.pl/>

ISBN 978-83-8138-107-9

9 788381 381079

